

Aleksander Jeliński 1920–2015

W dniu 3 lipca br. zmarł w wieku 95 lat jeden z najstarszych pracowników Państwowego Instytutu Geologicznego (następnie Instytutu Geologicznego Centralnego Urzędu Geologii), wieloletni, zasłużony kierownik Zakładu Złóż Pierwiastków Promieniotwórczych oraz zastępca dyrektora Instytutu Geologicznego.

Urodził się 13 kwietnia 1920 r. w Warszawie w rodzinie robotniczej. Ojciec był mechanikiem, zegarmistrzem, matka prowadziła gospodarstwo domowe. W latach 1927–1930 uczęszczał do szkoły powszechnej w Warszawie. Od roku 1930 do 1937 – do XII Gimnazjum Miejskiego w Warszawie. W latach 1937–1939 uczył się w Państwowym Liceum Chemicznym i Ceramicznym w Warszawie. Jego naukę przerwał wybuch II wojny światowej.

W lipcu 1940 r. został wywieziony na roboty przymusowe do Niemiec. Podczas całej okupacji pracował w gospodarstwie rolnym w okolicach obecnego Kostrzyna nad Odrą (niem. Küstrin). W lutym 1945 r. został uwolniony przez Armię Czerwoną i powrócił do domu, do Warszawy. Ponieważ ojciec zmarł w 1944 r. w czasie powstania warszawskiego, zamieszkał sam z matką, zarabiając na utrzymanie korepetycjami z języka niemieckiego oraz naprawami zegarków, czego nauczył się od ojca. Ponownie podjął też naukę w Państwowym Liceum Chemicznym i Ceramicznym, które ukończył w 1947 r. Wraz ze świadectwem dojrzałości otrzymał prawo używania tytułu technika chemik. W grudniu 1947 r. ożenił się z Henryką Nogat.

Po ukończeniu liceum, w lipcu 1947 r. otrzymał pracę w Państwowych Zakładach Olejarsko-Tłuszczowych w Warszawie na stanowisku kierownika laboratorium. Po pół roku, w grudniu 1947 r., podjął pracę w Państwowym Instytucie Geologicznym (PIG) w Warszawie. Do pracy w instytucie, najpierw na okres próbny – do końca 1947 r., a następnie od stycznia 1948 r. – na etat pracownika kontraktowego, przyjmował go dyrektor Jan Czarnocki. Jeliński został zatrudniony w Pracowni Surowców Skalnych jako podreferendarz w charakterze technika-chemika-analityka, asystenta inż. Władysława Bobrowskiego.

Korzystając z możliwości stwarzanych przez PIG, w 1948 r. wstąpił na Wydział Matematyki-Fizyki-Chemii Uniwersytetu Warszawskiego, który ukończył w czerwcu 1952 r., ok. pół roku przed terminem, ponieważ na studiach

uznano mu szereg ćwiczeń laboratoryjnych, które odbył w liceum. Otrzymał wówczas dyplom magistra filozofii w zakresie chemii. Zgodnie ze zwyczajem otrzymał nakaz pracy – skierowanie do Państwowego Instytutu Geologicznego na okres od lipca 1952 r. do 30 czerwca 1955 r.

Do roku 1952 A. Jeliński pracował w instytucie na stanowisku chemika-ceramika, brał również udział w wielu pracach geologicznych. Po ukończeniu studiów w październiku 1952 r. objął funkcję kierownika Sekcji Materiałów Ogniotrwałych w Wydziale Geologii Surowców Skalnych PIG.

Następnie uczestniczył w wielu reorganizacjach PIG, przemianowanego na Instytut Geologiczny (IG) nowo powstałego Centralnego Urzędu Geologii. W styczniu 1953 r. prof. Stefan Zb. Różycki, dyrektor IG, powierzył mu pełnienie obowiązków kierownika Sekcji Surowców Specjalnych w Zakładzie Surowców Skalnych. W lutym 1954 r. Centralna Komisja Kwalifikacyjna przyznała A. Jelińskiemu tytuł starszego asystenta. W marcu 1954 r. dyr Różycki powierzył Mu z kolei pełnienie obowiązków kierownika Sekcji Złóż Surowców Rzadkich w Zakładzie Złóż Suro-

wców Specjalnych IG. W marcu 1955 r. Komisja Kwalifikacyjna dla Pomocniczych Pracowników Nauki w Instytucie Geologicznym przyznała Mu stanowisko adiunkta w Zakładzie Złóż Surowców Specjalnych IG. Przewodniczącym Komisji był wówczas dyrektor prof. Edward Rühle.

Od 1952 r. działalność Aleksandra Jelińskiego to kolejne etapy badań laboratoryjnych surowców skalnych. W latach 1953–1954 zajmował się poszukiwaniem złóż glin dla ceramiki budowlanej, złóż kryształu górskiego, turmalinu, miki, berylu i fluorytu i innych minerałów rzadko spotykanych na Dolnym Śląsku. W 1955 r. prowadził prace prospekcyjne na plażach wybrzeża Bałtyku w celu zbadania składu mineralnego rozsypisk minerałów ciężkich w aspekcie ich wykorzystania przemysłowego. W latach 1954–1960 A. Jeliński zajmował się ponadto pracą dydaktyczną, prowadząc wykłady w zakresie technologii surowców mineralnych w Wieczorowym Studium Geologii Technicznej przy Uniwersytecie Warszawskim.

Na początku 1956 r. przeszedł do Centralnego Zarządu Przemysłu Ceramicznego na stanowisko kierownika Działu Eksploatacji Górniczej. W tym samym roku w czerwcu został mianowany zastępcą dyrektora ds. geologiczno-górnich i inwestycyjnych. Zajmował się rozpoznaniem geologicznym i eksploatacją złóż surowców ceramicznych. Na stanowisku tym pracował do końca marca 1957 r.

W kwietniu 1957 r. A. Jeliński powrócił do Instytutu Geologicznego. Początkowo został przyjęty na stanowisko pracownika inżyniersko-technicznego w Zakładzie Złóż Surowców Chemicznych, a od 1 maja tego roku otrzymał funkcję kierownika Sekcji Złóż Surowców Rzadkich w tym zakładzie. W zakres prac tej sekcji wchodziły poszukiwania i badania barytu, fluorytu, bentonitu, ziemi krzemkowej, grafitu, farb ziemnych, kwarcu itp.

W czerwcu 1957 r. dyrektor instytutu Edward Rühle powierzył Aleksandrowi Jelińskiemu zorganizowanie komórki zajmującej się poszukiwaniem i badaniem rud pierwiastków promieniotwórczych w Polsce. Komórka ta została następnie przekształcona w Zakład Złóż Pierwiastków Promieniotwórczych, który w późniejszym czasie został przemianowany na Zakład Złóż Pierwiastków Rzadkich i Promieniotwórczych. Od 1 września 1957 r. A. Jeliński był jego kierownikiem i pozostał nim do roku 1970. W latach 1958–1959 w ramach stypendiów odbył wielomiesięczne praktyki w Związku Radzieckim i Jugosławii.

Jako kierownik zakładu dał się poznać jako świetny organizator prac badawczych, opracowywał kolejne plany inwestycyjne i pozyskiwał nowoczesny sprzęt, co doprowadziło do stworzenia w Polsce naukowych koncepcji poszukiwawczych w zakresie surowców promieniotwórczych. Osobiście zajmował się badaniami dotyczącymi geochemii uranu i pierwiastków rzadkich oraz ich geologią i poszukiwaniem. Prowadził również badania metodyczne nad konstrukcją aparatury dla oznaczania wieku bezwzględne skał metodami ^{14}C oraz helową.

W 1961 r. A. Jeliński został powołany przez Wydział III Polskiej Akademii Nauk na zastępcę przewodniczącego zespołu koordynującego plany poszukiwań i badań złóż pierwiastków promieniotwórczych w skali państwowej. Obowiązki te pełnił do 1965 r.

W latach 1962–1963 ponownie prowadził badania koncentracji minerałów ciężkich (głównie cyrkonu) występujących na plażach bałtyckich. Badania te zostały zakończone oceną zasobów tych minerałów. W dniu 15 czerwca 1963 r. Aleksander Jeliński na podstawie rozprawy „Geochemia uranu w granitowym masywie Karkonoszy z uwzględ-

nieniem innych masywów granitoidowych Sudetów” uzyskał w Instytucie Geologicznym w Warszawie stopień doktora nauk przyrodniczych na. W sierpniu 1967 r. wiceprezes Centralnego Urzędu Geologii mgr W. Jurkiewicz powołał A. Jelińskiego na stanowisko samodzielnego pracownika naukowo-badawczego.

W latach 1966–70 A. Jeliński zajmował się problemem zasobów i możliwości wykorzystania pierwiastków rzadkich i rozproszonych w Polsce. Efektem tych badań było opracowanie kompleksowej oceny tych zasobów. W 1969 r. zajął się również badaniem kopalnych rozsypisk minerałów ciężkich w różnych formacjach geologicznych.

Kierując Zakładem Złóż Pierwiastków Promieniotwórczych A. Jeliński bardzo dbał o rozwój podległych pracowników, umiejętnie wskazywał im kierunki badań, jednocześnie zabiegał o podnoszenie przez nich kwalifikacji zawodowych i poziomu naukowego. Zaowocowało to uzyskaniem przez siedmiu z nich stopni doktora nauk przyrodniczych.

Na początku września 1970 r. prezes Centralnego Urzędu Geologii powołał A. Jelińskiego na stanowisko zastępcy dyrektora Instytutu Geologicznego ds. pionu podstawowego. Podlegały Mu następujące zakłady (wg decyzji dyr. Jana Malinowskiego z 1976 r.): Geologii Regionalnej Obszarów Platformowych, Zdjęć i Map Geologicznych, Petrografii Mineralogii i Geochemii, Geofizyki, Stratygrafii Tektoniki i Paleogeografii, Fotointerpretacji Zdjęć Satelitarnych i Lotniczych, Centralne Laboratorium Chemiczne i Technologiczne oraz odpowiednie komórki oddziałów zamiejscowych.

W kwietniu 1973 r. A. Jeliński, decyzją dyrektora Romana Osiki, objął stanowisko docenta w instytucie.

W latach 1972–1978 pełnił obowiązki przewodniczącego Narodowego Komitetu ds. Międzynarodowego Programu Korelacji Geologicznej. Był również członkiem Komisji Nauk Ścisłych i Przyrodniczych Polskiego Komitetu ds. UNESCO. Z obydwu tych funkcji zrezygnował w roku 1978 z powodu pogarszającego się stanu zdrowia.

Dorobek naukowy Aleksandra Jelińskiego to 50 opracowań naukowych oraz kilkadziesiąt opinii, recenzji i referatów.

W 1953 r. wstąpił do PZPR. Kilkakrotnie był członkiem egzekutywy POP przy Instytucie Geologicznym, sprawował również funkcje partyjne na terenie dzielnicy Mokotów. Był też aktywnym działaczem związków zawodowych, wielokrotnie wybierany do Rady Zakładowej IG., m.in. dwukrotnie pełnił rolę jej sekretarza.

Za działalność zawodową i społeczną Aleksander Jeliński został odznaczony Medalem X-lecia PRL (1955), Złotym Krzyżem Zasługi (1964), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1970) i Medalem 30-lecia Polski Ludowej (1974). Został też wyróżniony Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego.

W październiku 1980 r. przeszedł na emeryturę. Na emeryturze był nadal aktywny intelektualnie. Wstąpił do Stowarzyszenia Emerytowanych Pracowników Państwowego Instytutu Geologicznego. Po kilku latach został jego Honorowym Członkiem. W książkowej serii wydawniczej stowarzyszenia wydał ukończoną w 1967 r. powieść „W środku Europy” (2013, SEP PIG Wspomnienia Nr 4). Krótsze wspomnienia włączył również do zbioru „Pracowaliśmy w trudnych, ale ciekawych czasach” (2015, SEP PIG Wspomnienia Nr 7). Aleksander Jeliński został pochowany na Cmentarzu Bródnowskim w Warszawie.

Maciej Podemski & Halina Urban